

SMJERNICE ZA KONSULTANTKINJE U ORGANIZACIJAMA KOJE PRUŽAJU PODRŠKU ŽRTVAMA PARTNERSKOG I PORODIČNOG NASILJA

Vlada
Crne Gore

Naziv:
SMJERNICE ZA KONSULTANTKINJE U ORGANIZACIJAMA
KOJE PRUŽAJU PODRŠKU ŽRTVAMA PARTNERSKOG
I PORODIČNOG NASILJA¹

Izdavač:
NVO Sigurna ženska kuća, Podgorica
Telefon: +382 69 013 321; 020 232 352
Email: shelter@t-com.me
Web site: szk.co.me

Autorka:
Biljana Slavković
psihodramska psihoterapeutkinja, edukatorica, supervizorka
Institut za psihodramu Beograd EAPTI
(Evropski akreditovani psihoterapijski trening institut)
www.ip.org.rs

Finansijska podrška:
Evropske unije, kroz projekat "Zaustavljanje nasilja nad ženama na
Zapadnom Balkanu i u Turskoj: "Primjena zakona, mijenjanje stavova", koje
sprovode Kancelarija Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) u Crnoj
Gori i Agencija Ujedinjenih nacija za osnaživanje žena i rodnu
ravnopravnost (UN WOMEN).

Dizajn:
Print Studio

Godina izdavanja:
2023.

¹ U daljem tekstu: *Smjernice*

Sadržaj

Supervizija za konsultantkinje Sigurne ženske kuće NVO sa sedištem u Podgorici.....	3
Uvodna riječ.....	3
Organizacija Sigurna ženska kuća.....	5
Konsultantkinje u radu sa ženama – žrtvama partnerskog i porodičnog nasilja - Kontekst, izazovi.....	6
Supervizija za konsultantkinje u Sigurnoj ženskoj kući NVO u Podgorici Primjer dobre prakse u COVID 19 i post-covid periodu.....	7
Zašto supervizija?.....	8
Metodologija supervizije.....	9
Izbor supervizorke u organizacijama za podršku žrtvama rodno zasnovanog nasilja – kompetencije.....	10
Važna pravila u grupnoj (individualnoj) superviziji.....	10
Razlike između individualne i grupne supervizije - Kriterijumi za izbor forme supervizije.....	10
Konsultativni rad sa žrtvama rodno zasnovanog nasilja kao interpersonalna podrška - Emocije u odnosu sa korisnicama.....	11
Predrasude, nedovoljno specifičnih znanja i / ili iskustva.....	12
Relacija korisnice i konsultantkinje u procesu podrške - Važnost otkrivanja nesvjesnog dijela odnosa.....	12
Protokol kao metod supervizije.....	14
Kroz timski pogled.....	15
Prilog 1.....	16
Prilog 2.....	18
Prilog 3.....	20
Prilog 4.....	21

Supervizija za konsultantkinje Sigurne ženske kuće NVO sa sjedištem u Podgorici

Smjernice koje su pred vama predstavljaju dio realizovanog projekta *Supervizija za konsultantkinje Sigurne ženske kuće NVO sa sjedištem u Podgorici*. Ove aktivnosti su dio projekta *Strengthened Services – Stronger Support* koji finansira Evropska unija, kroz projekat *Zaustavljanje nasilja nad ženama na Zapadnom Balkanu i u Turskoj: Primjena zakona, mijenjanje stavova*, koje sprovode Kancelarija programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) u Crnoj Gori i Agencija Ujedinjenih nacija za osnaživanje žena i rodnu ravnopravnost (UN WOMEN). Projekat je realizovan u periodu od 15.januara 2022. do 14. juna 2023. godine.

Uvodna riječ

Smjernice su nastale iz višegodišnjeg iskustva autorke u supervizijskom radu sa konsultantkinjama koje su angažovane u različitim organizacijama za podršku ženama i djeci, žrtvama partnerskog i porodičnog nasilja. Posebno, dugogodišnje iskustvo autorke² u saradnji sa organizacijama civilnog društva u regionu Balkana svjedoči o tome da su organizovane na sličan način u pružanju niza usluga korisnicama: usluge SOS telefona (za psihološku podršku), pravnu pomoć (kroz SOS telefon za pravnu pomoć, i kroz digitalne kanale – email podršku na primjer); pravno zastupanje u slučajevima rodno zasnovanog nasilja; pored toga, organizacije pružaju specijalizovanu psihološku i /ili psihoterapijski podršku u direktnom kontaktu sa korisnicama (u formi krizne intervencije i / ili kroz dugoročniji rad na oporavku od traume).

Autorka Smjernica duguje veliku zahvalnost Autonomnom ženskom centru iz Beograda, a posebno Tanji Ignjatović i Ivani Slavković koje su početkom prošle decenije postavile temelje za unaprjeđenje kompetencija profesionalki kroz kreiranje, licenciranje i vođenje obuka za pomagačice u institucijama i organizacijama civilnog društva, u oblasti konsultativnog rada sa žrtvama partnerskog i porodičnog nasilja. U Smjernicama će biti citirani dijelovi teorije i prakse Priručnika i Radnih materijala Autonomnog ženskog centra.

Posebna oblast direktnog rada sa korisnicama i njihovom djecom je svakako forma vođenja *Sigurne kuće*, koja pruža čitav niz usluga sa ciljem široke podrške žrtvama u oblasti bezbjednosti, privremenog smještaja koji zadovoljava osnovne materijalne potrebe korisnica, pravnu pomoć i / ili zastupanje, psihološku podršku i osnaživanje, pomoć u zapošljavanju, rad sa djecom koja su smještena sa majkama (smještaj, pomoć u oporavku – edukativno psihološki rad, pomoć u učenju i drugo).

Konsultantkinje organizacija civilnog društva za podršku ženama žrtavama partnerskog /porodičnog nasilja i njihovoj djeci nerijetko predstavljaju osnovni izvor pravilnog informisanja šire javnosti o fenomenu rodno zasnovanog nasilja. Zbog toga *ženske organizacije* imaju važnu preventivnu i edukativnu ulogu, posebno u konzervativnim i patrijaralnim zajednicama.

² Biljana Slavković, autorica i voditeljka aktivnosti u projektu *Supervizija za konsultantkinje Sigurne ženske kuće NVO sa sjedištem u Podgorici* je i autorica *Smjernica za konsultantkinje u organizacijama koje pružaju podršku žrtvama partnerskog i porodičnog nasilja*; u daljem tekstu: autorica

Takođe, pomenute organizacije uključene su u kreiranje različitih politika država (Crna Gora, Srbija, BiH, Hrvatska) na poslovima poboljšanja zakonske regulative kao i prakse u oblasti prava i zaštite žrtava rodno zasnovanog nasilja. Upravo zbog ovakvog kontinuiranog zagovaranja, različiti zakonodavci su u kraćim rokovima i uprkos različitim otporima usvajali međunarodne konvencije, donosili nove tj.poboljšavali postojeće zakone (krivične zakone, porodične zakone) i podzakonska akta, kao i nacionalne strategije za uspješniju borbu protiv rodno zasnovanog nasilja i ostalih vrsta diskriminacije.

Možemo da zaključimo da pomenute oblasti djelovanja organizacija civilnog društva za podršku ženama žrtavama partnerskog / porodičnog nasilja i njihovoj djeci svakako postavljaju visoke profesionalne i lične zahtjeve pred konsultantkinje koje su kroz aktivistički i/ili volonterski status ili kroz zapošljavanje angažovane u ovim organizacijama. Izazovi su mnogobrojni. *Smjernice* koje su pred vama imaju za cilj da ponude podršku posvećenim i hrabrim ženama koje obavljaju izuzetno važnu društvenu ulogu u sveukupnom razvoju njihovih zajednica, kao i uticaju na stvaranje društva koje se zalaže za ostvarivanje nulte tolerancije na svako, a posebno rodno zasnovano nasilje.

Organizacija Sigurna ženska kuća

U Crnoj Gori, organizacije koje se bave ženskim pravima bile su prve koje su ukazale na fenomen porodičnog nasilja, a njihov rad je započeo pokretanjem SOS telefona za žene i djecu žrtve porodičnog nasilja 1996.godine. Nakon tri godine rada na SOS telefonu i prikupljanja i obrade statističkih podataka dobijenih na osnovu 2000 SOS poziva, koji su ukazivali da je svaka druga žena u Crnoj Gori primorana da napusti kuću, ukazala se jasna potreba za osnivanjem skloništa za žrtve porodičnog nasilja. Stoga je u avgustu 1999. dotadašnja koordinatorka SOS telefona Ljiljana Raičević, osnovala prvo sklonište u Crnoj Gori, pod nazivom, „Sigurna ženska kuća”.

Vjerujemo da je život bez nasilja osnovno ljudsko pravo i u skladu sa tim obezbjedujemo osobama koje su preživjele nasilje potrebnu podršku kako bi razriješile i/ili izašle iz situacije nasilja. Cilj je da žrtvama nasilja omogućimo bolju socijalnu zaštitu, adekvatan psihološki tretman i uključivanje u društveni život. Naš rad obuhvata i usluge individualnog savjetovanja, psihološku pomoć i podršku, medijacije u kontaktu sa institucijama, kao i pravnu pomoć i zastupanje u ostvarivanju zakonskih prava uključujući i ekonomska, te siguran smještaj.

Od 2012. godine za potrebe skloništa za djecu i žene žrtve nasilja Glavni grad Podgorica je Sigurnoj ženskoj kući ustupio na korišćenje kuću površine 120 m². Od maja 2021. godine Sigurna ženska kuća ima dodatni objekat, kuću od 50 m² koja ima pristup za osobe sa invaliditetom. Kapacitet skloništa je 17 kreveta.

Sigurna ženska kuća danas broji 5 stalno zaposlenih i 8 osoba angažovanih po ugovoru o djelu (psihološkinja, socijalna radnica, advokatica, domaćica u skloništu, noćna smjena u skloništu, vaspitačica) i 2 volonterke.

Vizija Sigurne ženske kuće:

Crna Gora u kojoj se poštuje pravo žena i djece na život bez nasilja.

Misija:

Poštujući i promovišući međunarodna načela o ženskim i dječjim ljudskim pravima, SŽK unapređuje položaj žena i djece žrtava porodičnog nasilja.

Kroz obezbijedivanje sveobuhvatne podrške ženama i djeci, poboljšanje pravnog okvira i promovisanje prava na život žena bez nasilja, SŽK unapređuje mehanizme zaštite ženskih prava i osnažuje žene da izađu iz situacije nasilja.

Konsultantkinje u radu sa ženama – žrtvama partnerskog i porodičnog nasilja³ ***Kontekst, izazovi***

Konsultantkinje se iz različitih motiva angažuju u organizacijama za podršku ženama i djeci, žrtvama partnerskog i porodičnog nasilja. Ono što ih svakako povezuje je želja da se zaustavi nasilje i zaštite žrtve, potreba da daju svoj doprinos izgradnji ravnopravnijeg društva, kroz otvarivanje rodne ravnopravnosti i feminističke principe. Prisutnost nasilja nad ženama i djecom je u cijelom svijetu, u Evropi i na Zapadnom Balkanu i dalje veoma prisutno kao značajan vid diskriminacije. Značajni faktori koji doprinose opstajanju ovih oblika nasilja jesu procesi **retradicionalizacije, klerikalizacije i rekonstrukcije patrijarhata** (posebno u tranzicionim i post-ratnim društvima) **koji u svojoj osnovi dodjeljuju veću moć muškarcu i žene stavljaju u neravnopravnu i zavisnu poziciju.**

Pored već poznatih faktora koji doprinose održavanju visoke stope nasilja nad ženama i djecom, u poslednje tri godine (2020. – 2023.) pojavile su se nove okolnosti koje su izrazito negativno uticale na obim i karakteristike rodno zasnovanog nasilja, a pomenućemo neke koje najviše zabrinjavaju:

- *ugrožavanje sloboda žena da odlučuju o svom tijelu i rađanju* (nedavne zabrane abortusa npr. u Poljskoj i slične inicijative u nekim evropskim državama, kao i dugoročni procesi zabrane abortusa i / ili kontrole rađanja u SAD);
- *pandemija COVID 19* koja je sveukupno pogoršala položaj posebno ranjivih kategorija (žene i djeca, adolescentkinje/ adolescenti, starije osobe, osobe sa invaliditetom, hronično oboljele, izbjeglice, migranti, raseljena lica, različite manjine, posebno LGBTQ+ i dr.) kada su se sistemi zbog nedostatka resursa i drugih motiva neefikasnije bavili zaštitom žrtava rodno zasnovanog nasilja. Iskustva organizacija civilnog društva i istraživanja (statistike) su jasno pokazala da je došlo do značajnog povećanja nasilja nad ženama i djecom u porodičnom okviru. Prema obimnom istraživanju UN Women, svaka druga žena je tokom pandemije COVID 19 doživjela neki oblik nasilja⁴. Potvrde o sličnom trendu i povećanju nasilja nad ženama u Crnoj Gori tokom pandemije vide se iz analiza ishoda istraživanja autorke Tatjane Vujović: *Uticaj pandemije COVID-19 na nasilje u porodici*⁵

Pandemije Covid 19 donijela je velike izazove za sve, kako na ličnom, tako i na društvenom planu. Neophodnost adaptacije na globalnu zdravstvenu krizu je postala ogroman zahtjev za pojedince i zajednice. Promjene koje su se naglo dogodile predstavljale su (a u 2023. godini još uvijek jesu) tektonski poremećaj u svim nivoima funkcionisanja ljudi. Suočili smo se sa potrebama intezivne adaptacije u svim ulogama, ličnim i profesionalnim. Aktivistički rad, direktan rad sa ugroženima, organizacioni i

³ U daljem tekstu: konsultantkinje

⁴ COVID-19 gender impacts - UN Women facts & figures

Providing **key data** on the impacts of COVID-19 on gender-based violence via Rapid Gender Assessment Surveys (RGA) conducted in 13 countries spanning all regions

⁵ https://www.socioloskaluca.ucg.ac.me/img/arhiva/PDF2020_2/Vujovic.pdf

logistički rad u oblasti psiho-socijalne, zdravstvene, obrazovne i radne sfere je u mnogome otežan.

Obzirom da su i same konsultantkinje - pomagačice traumatizovane uslijed globalnog traumatskog događaja, ukazala se potreba za praćenjem i dodatnom podrškom potrebna kako bi se lično osnažile, a time i prevenirale sindrom profesionalnog izgaranja.

Važno pitanje koje je pokrenula globalna pandemijska kriza jeste važnost **uočavanja promjena tj. enormnog uticaja COVIDa 19 na stanje mentalnog zdravlja cijele populacije, a posebno ranjivih osoba.** Mjere poput socijalne distance, ograničenja kretanja, izolacije, *zatvaranja*, tzv. *nove normalnosti* (npr. promjena ili gubljenje granica između poslovnog i privatnog u životu ljudi kroz rad i školovanje *od kuće*), uz ostale poteškoće (gubitak posla, oboljevanje, smrt bliskih osoba u kratkom periodu i dr), kao i zbog različitih nivoa ličnog kapaciteta za susret za oboljevanjem, strahom od smrti i gubicima - uticale su na pojavu čitavog niza poremećaja mentalnog zdravlja. Prema rezultatima istraživanja sprovedenog 2021.⁶ u Srbiji može se zaključiti da su depresija, anksioznost i stres preovladavali tokom pandemije, a slično su pokazala i israživanja u ostalim zemljama u okruženju.

Supervizija za konsultantkinje u Sigurnoj ženskoj kući NVO⁷ u Podgorici Primjer dobre prakse u COVID 19 i post-covid periodu

U ranijem dijelu teksta predstavljena je organizacija SŽK, kao i istorijat i aktivnosti ove organizacije. Kroz analizu potreba angažovanih konsultantkinja uočeno je da direktan rad sa žrtvama svakako predstavlja izazov, kako na ličnom, tako i na profesionalnom planu. Indirektna izloženost nasilju u toku rada sa žrtvama može izazvati sekundarnu traumatizaciju konsultantkinja i sindrom sagorijevanja. Prema iskustvima sličnih organizacija u svijetu i regionu - *sistemska organizovana supervizija je odličan resurs profesionalne podrške za konsultantkinje koje su angažovane u dužem roku, ali i za mlađe kolegice kojima je važna podrška za uspješnije uključivanje u timki rad, kao i direktni rad sa korisnicama i njihovom djecom.*

U nastavku teksta ćemo se osvrnuti na metodologiju i praksu supervizije koji je autorka primijenila u SŽK tokom planiranog vremena trajanja projekta (ukupno sedamnaest mjeseci, tokom 2022. i 2023. godine).

⁶ International Journal of Environmental Research and Public Health.

Dubljanin J; Dubljanin D; Milikić B; Popović E; Vujčić I; Dubljanin E; Čabarkapa M; Safije T. „Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) Epidemic and Mental Health Status in the General Adult Population of Serbia: A Cross-Sectional Study“

Nivoi depresije, anksioznosti i stresa u studiji bili su među najvišim od svih studija sprovedenih u svijetu koje su procjenjivale uticaj epidemije na psihičko zdravlje. Na visok nivo stresa, anksioznosti i depresije u ovoj studiji vjerovatno su uticale mjere socijalne izolacije, karantina i zaključavanja, a nekoliko studija je otkrilo da i trajanje mjera „zaključavanja“ značajno utiče na mentalno zdravlje i blagostanje opšte populacije, sa značajnim razlikama u prevalenciji depresije i anksioznosti između ljudi u karantinu i ljudi koji nisu u karantinu. Takođe, izloženost medijima mogla bi biti jedno od mogućih objašnjenja visokog nivoa stresa dobijenog u studiji.

⁷ U daljem tekstu SŽK

Prikaz dobre prakse iz SŽK može biti model organizovanja *procesa supervizije* za ostale organizacije civilnog društva, ali i za timove specijalizovanih institucija koje pružaju usluge žrtvama rodno zasnovanog nasilja (partnerskog / porodičnog nasilja, trgovine ljudima: u savjetodavnom radu osoba sa fizičkim i mentalnim izazovima, podrška manjinskim i ranjivim grupama i dr.)

Zašto supervizija?

Konsultantkinje u organizacije civilnog društva za podršku žrtvama rodno zasnovanog nasilja dolaze iz različitog profesionalnog miljea, a zbog toga je potrebno standardizovati i proširiti određena znanja o fenomenu rodno zasnovanog nasilja i posljedicama izloženosti nasilju; takođe, omogućiti konsultantkinjama sticanje specifičnih znanja i vještina kada je u pitanju rad sa žrtvama (osnovnih znanja iz psihologije, traume (osjećanja, mišljenje, ponašanje, vrijednosni sistem), elemenata psihopatologije, odnosa djece i majke koji žive ili su pretrpjeli nasilje itd.). Takođe, *zlatni standard* za pomagačke profesije je omogućavanje strukturisane supervizije, kako bi se na taj način profesionalke/ci zaštitili od sekundarne traumatizacije i sindroma izgaranja tokom pružanja podrške osobama koje su doživjele traumatsko iskustvo.

Koja je osnovna funkcija supervizije za konsultantkinje?

Supportivna funkcija supervizije obezbjeđuje podršku u pravcu očuvanja kapaciteta (preveniranja izgaranja) za savjetodavni rad, brige o mentalnom zdravlju savjetnica i psihoterapeutkinja, edukativno razvijanje terapijskih znanja i vještina, a upravljačka funkcija supervizije daje mjeru obezbjeđivanja kvaliteta, očuvanja profesionalnih standarda i etičkog kodeksa konsultantkinja i psihoterapeutkinja.⁸

Svaki supervizijski proces, kako u individualnoj, tako i u grupnoj superviziji ima svoje pojedinačne ciljeve. Ovdje ćemo nabrojati najvažnije:

- pisanje *protokola - studije slučaja* (konsultantkinje pripremaju unaprijed za svaku superviziju)
- supervizija *studija slučaja* – refleksija i *feedback*⁹ supervizorke i članica supervizijske grupe na sadržaj protokola (prikazanog razgovora tj.konsultacija sa korisnicama /korisnicima)
- istraživanje strategija i intervencija koje koriste konsultantkinje
- istraživanje konsultativnog procesa i odnosa sa klijentkinjama – ženama i njihovom djecom - žrtvama (korisnicama)
- razumijevanje psiholoških fenomena *kontejniranja, projekcije, projektivne identifikacije*; termina *kontratransfer* koji se javlja kod konsultantkinja u toku intervencije (*paralelni proces*)
- stvaranje prostora (*supervizijski setting*) za ventiliranje teških osjećanja učesnica

⁸ S.Bratina, S. Opačić: Supervizija, subjektivno blagostanje i mentalno zdravlje terapeuta, objavljeno u: Savremeni trendovi u psihologiji, 2013, str. 85-86, Novi Sad: Filozofski fakultet

⁹ *Feedback* – povratna informacija, koja uključuje analizu sadržaja za riječeno ili napisano, uz obaveznu emocionalnu reakciju onoga ko daje feedback; feedback je značajna podrška u procesima edukacije, radne aktivnosti, ili ličnog iskustva.

- usvajanje specifičnih, neophodnih znanja i vještina (koje se pojavljuju u toku rada sa konkretnim korisnicama i njihovom djecom)
- prevencija *sindroma sagorijevanja (burn out)*
- korišćenje grupne supervizija za međusobnu podršku i učenje, razmjenu iskustava i jačanje tima koji pruža direktnu podršku korisnicama usluga organizacije.

Metodologija supervizije

Grupna supervizija je pogodna forma jer nudi mogućnost da se pojedinačne studije slučaja sagledaju iz više uglova; posebno je to značajno zbog činjenice da različite konsultantkinje rade sa istom korisnicom koja je smještena u Sigurnu kuću. Tako je moguće podijeliti iskustva i reakcije konsultantkinja u radu sa svakom pojedinačnom korisnicom, kao i promišljati o intervencijama koje se na taj način usklađuju, a timski se lakše mogu planirati i primijeniti u radu sa istom korisnicom.

Pored toga, grupna supervizija omogućava stvaranje psihološkog prostora koji je podržavajući konsultantkinje, i u okviru koga mogu da podijele svoje dileme, poteškoće - u dobronamjernoj klimi; iskustvo uvida da i druge konsultantkinje doživljavaju slična osjećanja ili probleme u radu, kao i osjećanje postignuća i zadovoljstva u radu je blagotvorno, smanjuje osjećanja anksioznosti ili osjećanja nekompetencije, neadekvatnosti, nemoći i dr.

Psihodramski metod u grupnoj superviziji

Psihodrama je najstarija forma grupne psihoterapije.¹⁰ Omogućava dovođenje u sadašnjost situacija koje su se ranije dogodile ili koje se mogu dogoditi, kroz odigravanje na sceni u situaciji *sada i ovdje*. Situacija, osjećanja, ponašanje se mogu predstaviti na sceni, odnos konsultantkinje i korisnice se može predstaviti i proraditi kroz *igranje i zamjenu uloga* i tehniku *ogledanja*; volonterka/konsultantkinja može dobiti nove uvide o nesvjesnom, tzv. *paralelnom* procesu koji se dešava u toku rada sa korisnicama, a koji je pretežno nesvjestan. Kroz psihodramsku akciju, ovaj *paralelni proces* se prevodi u svjesno, i to predstavlja važan trenutak razumevanja sebe u odnosu na korisnicu i situaciju, a takođe omogućava kvalitetniji doživljaj korisnice. Uvidi kroz psihodramsku superviziju sadrže i emocionalni kvalitet, tj. ne dešavaju se samo na kognitivnom nivou konsultantkinje, i tako imaju višeslojni značaj za efikasnost intervencija koje će primijeniti konsultantkinje.

Izbor supervizorka u organizacijama za podršku žrtvama rodno zasnovanog nasilja - kompetencije

Supervizorka je nezavisna stručnjakinja koja pomaže konsultantkinjama u obavljanju njihovog pomažućeg posla kroz analizu postupaka i planiranje ciljeva i zadataka, ali im istovremeno pruža podršku da se adekvatno nose sa svojim osjećanjima i teškoćama koje se mogu javiti u odnosu sa korisnicama, drugim profesionalkama i sistemom uopšte. Važno je napomenuti da je **preporuka da supervizijski proces vodi supervizorka koja nije zaposlena, niti na drugi način angažovana u organizaciji**

¹⁰ O psihodramskoj terapiji pročitajte u Prilogu 1

koja superviziju organizuje. Neutralnost supervizorke omogućava otvoreniju komunikaciju, kao i ravnopravan odnos sa svim konsultantkinjama koje učestvuju. Supervizija ima fokus i na dijeljenje ličnih emocionalnih sadržaja učesnica, pa je i zbog toga važno da se ne miješaju različite uloge koje mogu otežati supervizijski proces. Postojanje izražene hijerarhije u okviru organizacije takođe treba uzeti u obzir kada se formira supervizijska grupa.

Važna pravila u grupnoj (individualnoj) superviziji

Svaki supervizijski proces se bazira na jasno određenim pravilima. Dokumenti koju nastaju u okviru supervizije (protokoli, bilješke i dr.) moraju da se sa dužnom pažnjom čuvaju, i na njih se odnosi **princip povjerljivosti**. Pomenućemo **osnovna pravila supervizije**: povjerljivost, dobronamjernost, međusobno uvažavanje, ravnopravnost, otvorenost, tolerancija.

Supervizija nije vrsta revizije, a ponekad dolazi do zamene ova dva pojma. Važno je razlikovati superviziju od revizije. Revizija je proces procjene rada sa stanovišta kontrole i nadzora, dok je supervizija proces podrške, upućivanja i pružanja pomoći konsultantkinjama. Razmenjeni sadržaji u okviru supervizije nisu predmet daljeg dijeljenja.

Izuzetak od pomenutog su situacije kada učesnice, zajedno sa supervizorkom, donose neke zajedničke mjere i planove u radu sa korisnicama, pa ih onda mogu podijeliti sa ostalima koji moraju biti uključeni u sprovođenju planiranih mjera (npr. ostale zaposlene, a koje nisu aktuelno uključene u grupnu superviziju).

Razlike između individualne i grupne supervizije **Kriterijumi za izbor forme supervizije**

Već je bilo riječi o značaju i čestoj prednosti grupne supervizije kao forme. Međutim, nekada je zbog različitih faktora teško organizovati grupni rad. Svakako, i uz postojanje procesa grupne supervizije, može se paralelno voditi individualna supervizija sa konsultantkinjama. Najčešći povodi za ovakav izbor su: intezivnija potreba određenih konsultantkinje za supervizijskom podrškom – u slučajevima uključenosti u veoma izazovne i iscrpljujuće slučajeve (kada se može dogoditi *sekundarna traumatizacija*)¹¹, usljed simptoma intezivnog kumulativnog stresa, sindroma *burn out*; zbog ličnih

¹¹ Sekundarna traumatizacija

IAN VII DIO: PRAVNO-PSIHIJATRIJSKI ASPEKTI, str.357

Sekundarna žrtva traume je svaka osoba u okviru mreže socijalne podrške koja okružuje žrtvu traume. Ove žrtve obuhvataju članove porodice, partnere i prijatelje. Drugim riječima, sekundarna žrtva traume je svako na čije se resurse poziva žrtva traume tokom procesa lečenja od traume (Remer, 2000). S obzirom da su ove mreže socijalne podrške mnogo većeg obima od broja žrtava (Remer & Elliott, 1988a, 1988b), posledice trauma znatno premašuju broj primarnih žrtava. Upućenost traumatizovanog na njegovo/njeno okruženje u traženju socijalne podrške, rezultira činjenicom da sekundarna traumatizacija obuhvata znatno veći broj osoba. U kojoj meri će se sekundarna traumatizacija ispoljavati zavisi od više faktora, mentalnih kapaciteta ličnosti, bliskosti sa primarno traumatizovanom osobom, intenziteta i dužine kontakta, kao i samog oštećenja ličnosti primarno traumatizovane osobe.

izazovnih životnih događaja (zdravstveni problemi, gubici itd.); onda kada u okviru organizacije postoje nekonstruktivni odnosi i konflikti, pa ne postoji dovoljno uslova za povjerljivu grupnu superviziju u kojoj se mogu otvoreno ispoljavati lična osjećanja.

Konsultativni rad sa žrtvama rodno zasnovanog nasilja kao interpersonalna podrška

Emocije u odnosu sa korisnicama

Supervizijski procesi, pored ostalog imaju značajan fokus na profesionalnu/aktivističku ulogu, motivaciju, znanje i iskustvo, ali nadasve na emocije konsultantkinja. Suština podrške žrtvama – korisnicama (preživjelima) je u prihvatanju, vjerovanju njihovim iskustvima doživljenog nasilja, neosuđivanju, razumijevanju strategija preživljavanja koje su korisnice koristile ili koriste i dalje (čak i kada nisu konstruktivne). Takođe i u omogućavanju autonomije korisnice, u svim pitanjima koji se tiču njenog aktuelnog i budućeg života. Uočavanje i razumijevanje posljedica traumatskog iskustva, i pružanje emocionalne i druge podrške svakako se dešava u psihološkom prostoru između korisnice i konsultantkinje. Obzirom da je svaka relacija dvostruka veza, emocionalni odgovor konsultantkinje u radu sa korisnicom predstavlja najdragocjeniji alat za podršku. Međutim, dio ove emocionalne reakcije je po prirodi nesvjestan, i kao takav može biti smetnja efikasnosti podrške korisnici. Pored toga, već je ponovo naglašavamo da postoji opasnost da konsultantkinje dožive neki vid sekundarne traumatizacije.

Zbog toga ćemo u daljem tekstu predstaviti nekoliko izvora emocionalnih reakcija konsultantkinja u radu sa korisnicama, kako bi pojasnili složenost ovih odnosa i približili na koji način u toku procesa supervizije se ovi paralelni, nesvjesni procesi osvjetljavaju.

¹²

Porijeklo osjećanja konsultantkinja može biti veoma različito. Često su osjećanja koja se javljaju u radu sa korisnicama u vezi sa ličnim iskustvom nasilja i ugrožavanja u životu konsultantkinje, odnosno, sopstvenim iskustvom položaja žrtve (...) Konsultantkinja može i ne mora u ovoj situaciji biti svjesna da osjećanja koja se javljaju imaju porijeklo u njenim iskustvima.

*Osjećanja prema korisnicama takođe su i dio kapaciteta za empatiju kao početnog iskustva identifikacije sa korisnicom, što odražava sposobnost konsultantkinje da se stavi u položaj druge osobe.*¹³

Upravo je grupna supervizija koja koristi psihodramski metod pogodna da se bude u ulozi druge osobe (korisnice) i da se kroz zamjenu uloga osvijesti emocionalni odgovor konsultantkinje u kontaktu sa korisnicom koja je pretrpjela nasilje.

Ovakvi uvidi su neophodni da bi se jasnije sagledao konsultativni odnos, i da bi se zaštita i podrška korisnica oslobodila mogućeg nerazumijevanja, poteškoća ili preplavljenosti koji pomenuti nesvjesni *paralelni proces* neminovno nosi.

¹² Autonomni ženski centar, Program razvoja dobrih praksi u oblasti nasilja u porodici: Rad sa ženama žrtvama nasilja, priručnik; pripremila Ivana Slavkovic, Beograd 2009

¹³ Ibid, str.67

Takođe, osjećanja koja se javljaju mogu biti posljedica položaja konsultantkinje u sistemu zaštite žrtava. Ukoliko je sistem nefunkcionalan, a konsultantkinja usamljena u svojim nastojanjima da zaustavi nasilje i zaštiti korisnice, mogu se javiti intezivna osjećanja nemoći, krivice, beznađa, straha ili bijesa. Paradoksalno, kod nekih konsultantkinja koje su u dužem vremenskom periodu dio neefikasnih sistema zaštite javlja se u radu sa korisnicama nezainteresovanost i odsustvo bilo kakvog osjećanja. Ovakve pojave su odbrambene prirode i štite konsultantkinje od osjećanja nemoći da pomogne, doživljava sopstvene neuspješnosti, krivice zbog nemogućnosti da riješi problem ili ljutnje prema drugim profesionalkama u sistemu zaštite.¹⁴

Predrasude, nedovoljno specifičnih znanja i / ili iskustva

Iako su konsultantkinje po prirodi svog opredjeljenja osobe koje funkcionišu u sistemu vrijednosti koji se bazira na nenasilju i principu ravnopravnosti, ponekad su njihova osjećanja u radu sa korisnicama posljedica određenih predrasuda i nedostatka određenih profesionalnih znanja. Na primjer, ukoliko konsultantkinja nema dovoljno znanja o psihološkim poslasticama nasilja, može razviti nerazumijevanje za nemogućnost korisnice da povrați nivo funkcionalnosti u radnim aktivnostima ili brizi o djeci, ili poteškoći korisnice da se odupre nastojanjima nasilnog partnera da je vrati u odnos. *Ukoliko konsultantkinja nema dovoljno znanja o specifičnim tehnikama koje nasilnici koriste da bi uspostavili moć i kontrolu nad korisnicom, nemoćna pozicija žrtve da izađe iz nasilja može izazvati nerazumijevanje i ljutnju konsultantkinje na korisnicu.¹⁵*

Relacija korisnice i konsultantkinje u procesu podrške Važnost otkrivanja nesvjesnog dijela odnosa

Osvrnućemo se detaljnije na psihološke pojave koji se javljaju u odnosu korisnice (žrtve rodno zasnovanog nasilja) i konsultantkinje: *iz smjera korisnice neminovno se javlja ispoljavanje snažnih osjećanja, kao i fenomen projekcije osjećanja i sadržaja od strane korisnice na konsultantkinje. To može rezultirati time da konsultantkinja ima doživljaj da njoj pripada nešto što je zapravo emotivni sadržaj korisnice (projektivna identifikacija).¹⁶*

Primjer 1 - *projekcija osjećanja i iskustva*: korisnica se ranije obraćala institucijama i nije dobila adekvatnu podršku za izlazak iz nasilja, a to je izazvalo osjećaj dubokog nepovjerenja u ljude zadužene za zaštitu od nasilja. Kasnije, u kontaktu sa konsultantkinjom u organizaciji, korisnica može osjećati intezivno nepovjerenje, iako je ponašanje konsultantkinje profesionalno i bazirano na vjerovanju njenom iskustvu i ostalim principima u radu sa ženama koje su preživjele nasilje.

Primjer 2 – *projektivna identifikacija*: ako se nakon **nesvjesne projekcije** osjećanja nepovjerenja korisnice na konsultantkinju sama konsultantkinja osjeti manjak povjerenja u sebe tj. svoj kapacitet da pomogne ovoj konkretnoj korisnici, i ako doživi osjećaj neadekvatnosti oko uspostavljanja neophodnog nivoa povjerenja sa korisnicom o konkretnom pomagačkom odnosu – onda se dogodio nesvjesni emocionalni odgovor

¹⁴ Ibid, str.68

¹⁵ Ibid, str.68

¹⁶ Ibid, str.69

konsultantkinje – *projektivna identifikacija*. Osjećanje nepovjerenja prema ranijim pomagačima konsultantkinja je projektovala (nesvjesno) na konsultantkinju, a ona je doživjela ta projektovana osjećanja kao svoja (i ovdje je u pitanju nesvjesni odgovor).

Oba pomenuta nesvjesna psihološka mehanizma (*projekcija osjećanja i iskustva i projekтивna identifikacija*) nije moguće u potpunosti izbjeći ni u drugim odnosima u životu. Međutim, ako se konsultantkinje kroz promišljanje, razmjenu, a posebno kroz strukturisanu superviziju nedovoljno bave sopstvenim emocijama u radu, onda je moguće da dođe do izgradnje određenih karakteristika u pomagačkoj ulozi, koje postaju smetnja za efikasni profesionalni angažman:

- konsultantkinja kao *spasiteljka* (idealizacija)¹⁷
- konsultantkinja kao *nezainteresovana pomagačica* (previše identifikacije i odbrana od toga)
- konsultantkinja kao *sveznajuća – role model*, koja (*jedina*) najbolje zna šta je dobro za korisnicu
- konsultantkinja u stanju *sindroma izgaranja* (koja više nema kapaciteta za rad sa korisnicama, i za *kontejniranje*¹⁸ osjećanja i iskustava nasilja koje ka njoj emituju korisnice).

Sumirajući prethodno izlaganje pozivamo se na *Priručnik Autonomnog ženskog centra* koji daje značajne preporuke konsultantkinjama za direktan rad sa žrtvama rodno zasnovanog nasilja¹⁹ Važno je da:

- konsultantkinje osvijeste i prorade svoja iskustva nasilja (ako ih imaju) i osjećanja koja proističu iz toga (kako iz djetinjstva, tako i iz kasnijih životnih faza);
- da budu svjesne svojih vrijednosnih stavova i uvjerenja u vezi sa nasiljem nad ženama i odrastanjem djece u nasilju
- da prepoznaju i prevaziđu svoje predrasude u odnosu na klijenkinje (klasne, nacionalne, vjerske, ekonomske, polne, seksualne, starosne, mentalne i /ili fizičke specifičnosti i druga svojstva)

Protokol kao metod supervizije

Protokol kao forma praćenja određenog slučaja se uobičajeno koristi u različitim oblastima psiho-socijalnog rada, psihološkog savjetovanja, psihoterapije i obuka za ove profesionalne uloge (a odnosi se i na volonterske uloge konsultativnog tima u okviru organizacija). **Protokol se razlikuje od klasičnog izvještaja o slučaju** po tome što sadrži dio koji se odnosi na intenzivniju refleksiju od strane pomagačice koja je bila u

¹⁷ Idid, str 68

¹⁸ *Containing* – psihoanalitički pojam: Bion W; (1962) Teorija kontejnera i kontejniranja (Container – Contained theory) (...) *beba izlazi na kraj sa anksioznostima tako što ih projektuje u majku koja djeluje kao kontejner ovih anksioznosti*. Ovaj kompleksni fenomen simbolično uvek karakteriše procese psihološke podrške i psihoterapije.

¹⁹ Autonomni ženski centar, Program razvoja dobrih praksi u oblasti nasilja u porodici: Rad sa ženama žrtvama nasilja, priručnik; pripremila Ivana Slavkovic, Beograd 2009

kontakta sa korisnicom, i koja je obavila razgovor (uživo, online, telefonom). Ova refleksija sadrži i opis sopstvenih osjećanja i misli koje su se pojavila tokom i poslije razgovora sa korisnicom, tj. pružanja neke vrste usluga (npr. hitni smještaj u sigurnu kuću).

Obzirom na ranije izneseno izlaganje o značaju osjećanja koja se, tokom pružanja podrške žrtvama, javlja kod konsultantkinja, ona se unose u protokol. Na taj način, emocionalni odgovor konsultantkinje predstavlja i vrstu *interpersonalnog alata* za pravilno razumijevanje korisnice, iznalaženje najboljeg načina komunikacije sa njom, osvješćivanje pomenutih nesvjesnih mehanizama (projekcije i projektivne identifikacije). Ovo je značajno i za uočavanje mogućih stereotipa i predrasuda koji ponekad ostanu *ispod radara* a negativno utiču na kreiranje odnosa i mjera zaštite.

Uočavanje previše intezivnog emocionalnog odgovora ili odsustva istog je važan alarm da je konsultantkinja preplavljena situacijom i da je možda u riziku intezivnog kumulativnog stresa. To može biti znak i da je neophodno da u nekom periodu druga članica tima preuzme direktan rad sa konkretnom korisnicom.

Protokoli su i svojevrsna istorija slučaja svake žrtve (preživjele). Povjerljivost ovih dokumenata se podrazumijeva, u skladu sa najboljom praksom povjerljivosti i etičkih principa koje je usvojila organizacija koja pruža pomoć žrtvama rodno zasnovanog nasilja. Protokoli su alatka u učenju kroz analizu studije slučaja, bilo da se analiziraju sa supervizorkom u individualnoj ili u grupnoj superviziji. Posebno u grupnoj superviziji je čitanje i analiza protokola u grupi način da se detaljno uporede iskustva u radu sa istom korisnicom između članica grupne supervizije. Takođe da, kao što smo pomenuli ranije, sve učesnice supervizijske grupe provjere i razmene svoje utiske, predloge, poteškoće u radu sa korisnicom čija se studija slučaja obrađuje.

Ponekad postoje otpori za pisanje protokola, a kao razlog se često navodi nedostatak vremena. Ovu činjenicu razumijemo, ali se nameće i utisak da zahtjevom za pisanje protokola *jos jednom prolazi kroz već težak razgovor, situaciju, slučaj i sl.* Na prvi pogled to zaista djeluje dodatno opterećujuće za konsultantkinje i tim.

Međutim, proces pisanja protokola omogućava da se uspostave zdrave granice u odnosu na korisnice, jer će tokom pisanja i kasnije analize tokom supervizije moći da se prepoznaju interpersonalne zamke, a koje su naznačene kao dio nesvjesnih procesa u komunikaciji sa žrtvama.

Kada su pomenute *granice u odnosu na korisnicu i konsultantkinju nejasne*, onda češće dolazi do sekundarne viktimizacije konsultantkinje i *sindroma sagorijevanja* (posao, tj. „slučajevi se nose kući“); dolazi do češćih napetosti ili konflikata u timu / organizaciji uslijed većeg broja teških i dugoročnih slučajeva; moguće je i planiranje i sprovođenje nedovoljno efikasnih mjera u pružanju podrške i usluga.

Preporučujemo protokole kao standard za superviziju i u *Prilogu 3* se nalazi forma standardnog *Supervizijskog protokola*. Ova forma protokola se svakako može prilagoditi potrebama organizacije, supervizorke i učesnicama supervizije.

Kroz timski pogled

U priči o *Slonu i slijepim ljudima* svako je, na svoj način poslije dodira dijela tijela slona opisao ovu fantastičnu životinju, veoma različito, i svi su zapravo bili u pravu. Ovom metaforom možemo potvrditi potrebu za grupnom supervizijom u radu sa žrtvama rodno zasnovanog nasilja, kao i sa drugim ranjivim osobama. Priča o *Slonu i slijepim ljudima* korisna je za sagledavanje značaja različitih pristupa, doživljaja, specifičnosti svake ljudske relacije, ali i kao primjer kvalitetnije timske saradnje. Pojedinačni doživljaji odnosa i / ili situacije se kroz iskustvo grupne supervizije povezuju u integralno iskustvo. Zajedničko promišljanje, osjećanje i razumjevanje situacije korisnica doprinosi građenju timskog doživljaja tj. zajedničkog iskustva koje je ohrabrujuće i podržavajuće za konsultantkinje lično, za konkretan tim i za organizaciju. Ovdje se ostvaruje i poželjan vid *kooperativnog učenja*.

*Podsjećamo na poziciju doživljaja izolacije i usamljenosti koje same organizacije i njihove konsultantkinje mogu osjećati u društvima koja su nedovoljno efikasna u prevenciji i zaštiti žrtava rodno zasnovanog nasilja. Pored toga, iskustvo nasilja fragmentira funkcionisanje samih žrtava, a ta fragmentacija se nerijetko prenosi i na pomagačice (na nivou osjećanja, mišljenja, ponašanja).
Suprotno procesima fragmentacije kao posljedice nasilja, **grupna supervizija unaprjeđuje odnose u timu i predstavlja integrativnu silu.***

U nastavku Smjernica se nalaze **Prilozi koji su namijenjeni konsultantkinjama i praktičnoj upotrebi u oblasti supervizije, intravizije i prevencije izloženosti profesionalnom stresu:**

Prilog 1 Preporuke za samopomoć u oblasti savladavanja kumulativnog stresa i prevencije sindroma sagorijevanja

Prilog 2 Iz bilježnice konsultantkinja – podsjetnik

Prilog 3 Forma supervizijskog protokola

Prilog 4 Psihodramska terapija – primjena elemenata u oblasti individualne i grupne supervizije, u konsultativnom radu

PRILOG 1

Preporuke za samopomoć u oblasti savladavanja kumulativnog stresa i prevencije sindroma sagorijevanja²⁰

Drage kolegginice,

Pišem vam ovo pismo kao podsjetnik na važnost brige o sebi. Koliko možete, jer nije tako jednostavno. Prevelika očekivanja koja imamo od sebe i od drugih, kao i očekivanja drugih od nas mogu da nas preplave i učine da se osjećamo neadekvatno i neuspješno. Stalna izloženost stresu i zanemarivanje brige o sebi nosi velike rizike po vašu dobrobit.

Lista preporuka (koja se pročita za dva minuta) ima za cilj da vas zaustavi na trenutak, i podsjeti na to da ste vi najvažnije saveznice svog zdravlja i blagostanja. I da, samo ako brinete o sebi – možete da budete efikasne u brizi o drugima.

- ✚ Budete otvorene prema sebi - istina je ljekovita
- ✚ Posmatrajte sebe kako bi primetile simptome stresa i uočile promjene koje zahtevaju dužnu pažnju
- ✚ Primenjajte svakodnevno *Vježbe za mentalnu relaksaciju* koje su opisane u nastavku teksta (i naravno sve što vama prija od relaksacionih tehnika)
- ✚ Budite disciplinovane kada je u pitanju odvajanje vremena za sebe. Dobar način je da sa kolegginicom, prijateljicom napravite dogovor da jedna drugu ohrabrujete u relaksacionim i rekreativnim aktivnostima
- ✚ Bavite se nekom vrstom fizičke aktivnosti, šetnja je dovoljna ako je primjenjujete često
- ✚ Spavajte bez mobilnog telefona pored kreveta
- ✚ Ako se fizički ne osjećate dobro posjetite ljekara/ku. Ne odugovlačite!
- ✚ Psihološka, psihoterapijska i psihijatrijska podrška je izrazito važna ako se duže od mjesec dana osjećate bezvoljno, umorno, demotivisano, ako ste pojačano anksiozne, imate loš san ili problem sa ishranom.
- ✚ Pročitajte povremeno tekst *Iz bilježnice konsultantkinja i aktivistkinja - podsjetnik*
- ✚ Na zaboravite da ste vi kao osobe glavno oruđe za rad kada ste angažovane u ulozi pomagačica i da je briga o sebi i zahtjev vaše uloge.
- ✚ Prihvatajte sebe i pokušajte da ne osuđujete sebe.
- ✚ Tražite pomoć kada vam je potrebna.

Srdačno, Biljana Slavković

²⁰ *Sindrom sagorijevanja - burn out*; Dugotrajna izloženost profesionalnom stresu može izazvati **sindrom sagorijevanja**. Najčešći **znaci** sagorijevanja na poslu se dijele u 4 faze i svaki od njih ima određene simptome. Sindrom predstavlja pretnju psiho- fizičkom zdravlju i mora se interevenisati kroz medicinsku i psihološku intervenciju, sa planom podrške - kako bi se simptomi eliminisali, a strateski radilo na uspostavljanju novih strategija u odnosu prema poslu, kao i omogućilo uspostavljanje mehanizama prevencije sindorma u budućnosti.

Vježbe za mentalnu relaksaciju i smanjenje stresa²¹

Vježbe za relaksaciju su bazirane na kapacitetu ljudi da koriste svoje fantazme, tj. maštu kako bi ostvarili pozitivan efekat na mentalno i fizičko zdravlje. Ove vježbe su važne i kao prevencija razvoja psihičkih, psihosomatskih i fizičkih tegoba.

U ovom tekstu su opisane mentalne vježbe i način kako da ih primijenite. Pored njih, možete koristiti snimljene relaksacione zvuke morskih talasa, kiše, cvrkuta ptica i dr. Istraživanja su pokazala da zvuci i šumovi iz prirode povoljno djeluju na ljudski nervni sistem. Internet je dostupan medij za pronalaženje ovih snimaka.

Važna napomena: Predstavljene vježbe za kratkoročno (ali brzo) prevladavanje stresa djelotvorne su onda kada ih praktikujemo svakodnevno, čime se uspostavlja mehanizam dejstva (veza između autonomnog i centralnog nervnog sistema) koji omogućava da rasteretimo cijeli organizam od dejstva stresa u akutnoj situaciji.

Vježba Moje sigurno mjesto (usidrenje)

Praktikujte ovu tehniku tokom bučnih dana tako što ćete kreirati *bezbjednu luku* koju možete nositi svuda. Tehnika usidrenja se zasniva na činjenici da ljudi upijaju i skladište emocije u memoriji telesnih ćelija kada dožive bilo stvarne, bilo zamišljene situacije.

1. Zamislite vaše omiljeno mjesto, vašu željenu situaciju, vaše utočište – mjesto gde se osjećate najlakše i najsigurnije. Proširite vašu maštu što je više moguće: posmatrajte, mirišite, slušajte, okusite, osjećajte kako je....
2. Nađite neprimjetno dugme za pritiskanje, izaberite mjesto na vašem tijelu koje neprimjetno pritisnete u svakoj stresnoj situaciji da biste podstakli pozitivnu maštu. *Programirajte* ovo mjesto tako što ćete ga pritiskati čvrsto dok simultano zamišljate vaše omiljeno mjesto, time ćete usidriti vaše pozitivne misli tamo.
3. Kada osjetite da ste pod pritiskom, da ste uznemireni, napeti, da je neka situacija previše izazovna za vas, pritisnite vaše mjesto usidrenja i doći ćete u kontakt sa pozitivnom energijom koja će vam pomoći da nadvladate stres.

²¹ B.Slavković, I.Slavković: „Radni materijal za antistres obuku“, 2009.

PRILOG 2

Iz bilježnice konsultantkinja, pomagačica i aktivistkinja - podsjetnik

Moj sistem vrijednosti

U bilo kom obliku konsultativnog rada sa ranjivim ženama (žrtvama, preživjelima) u složenom odnosu dvije osobe konsultantkinja ima sopstveni *vrijednosni sistem* kao skup uvjerenja koja su duboko ukorijenjena u ličnosti. Vrijednosni sistem se stiče odrastanjem, od najranijeg djetinjstva i određen je kulturom u kojoj osoba živi. Vrijednosni sistem je najčešće nesvjestan.

Zbog toga je važno da konsultatkinja kontinuirano osvještava da se njen vrijednosni sistem ne mora, a često i ne može podudarati sa vrijednosnim sistemom korisnice koji ona smatra istinitim i oseća obavezu da ga brani. Konsultantkinja treba da osvjesti sopstveni sistem vrijednosti i da istovremeno poštuje vrijednosni sistem žrtve, da ga ne napada čak i kada uviđa da je on štetan po korisnicu, ali da nudi alternativna rješenja i na taj način otvori put za promjenu.

Moja osjećanja

U konsultativnom odnosu korisnicama *osjećanja konsultantkinja* su visoko na listi važnih alatki u intervencijama. Kada smo u ulozi konsultantkinje neophodno je da pratimo sopstvene emocionalne reakcije na ono što preživjela saopštava (verbalno ili kroz ćutanje). Emocionalna reakcija konsultantkinja se, kao *kontratransferna*²², može pojaviti zbog našeg ličnog životnog iskustva; ili kao empatička reakcija emocionalne preplavljenosti koju u nama izaziva iskustvo preživjele u trenutku kada ona to u razgovoru dijeli sa nama. Ako je stepen traumatizacije korisnice izuzetno visok – *reaktivna, kontratransferna osjećanja* konsultantkinja mogu imati karakteristike sekundarne traumatizacije konsultantkinje (koja nastaje kada smo neposredno ili posredno svjedok nasilja nad drugima).

Moja očekivanja

Očekivanja konsultantkinja od korisnica moraju biti realna, da bi se izbjegla pozicija projekcije sopstvenih, često nerealnih očekivanja iz uloge *spasiteljke*, koja onda najčešće proizvodi nesvjesnu ljutnju na preživjelu (ako ne ispuni lična očekivanja koja konsultantkinja/konsultant ima, ma koliko ta očekivanja bila korisna i pragmatična).

²² **Kontratransfer** – pojam iz psihoanalize; kontratransfer predstavlja skup nesvjesnih doživljaja psihoanalitičara ili psihoterapeuta u odnosu na [transfer](#) klijenta. Termin je prvi definisao S.Frojd, mada je dve godine pre Frojdovog definisanja kontratransfera Ferenci u jednom pismu Frojdu pisao da prepoznaje lične reakcije na svoje Godine 1910. kontratransfer biva definisan kao proces koji “nastaje kod lekara zbog pacijentovog uticaja na lekarov nesvesni senzibilitet”. Frojd ubrzo dodaje da analitičar mora da nauči da prepozna kontratransfer i da njime ovlada. Naravno, spoznaja i ovladavanje kontratransferom se postiže samoanalizom i upornim preispitivanjem sebe. **Ovaj fenomen se prepoznaje u većini savetodavnih, konsultativnih, edukativnih a posebno psihoterapijskih relacija.**

Ovaj psihološki fenomen ometa mogućnost da se zaista realno sagledaju trenutni kapaciteti i spremnost za promjenu svake preživjele pojedinačno. Kada su očekivanja od sebe i od korisnice realna, konsultativni odnos nije izložen napetosti, spontaniji je i što je najvažnije – baziran je na uvažavanju obostranih ograničenja i objektivne realnosti.

Moje granice

*Granice se odnose na iskustvo i doživljaj sebe kao odvojene i kao cjelovite jedinice u svijetu.*²³ U svakoj vrsti konsultantskog rada, a narocito u radu sa žrtvama nasilja, zbog činjenice da nasilje predstavlja težak vid proboja ličnih granica, od izuzetne je važnosti da pomagačice vode posebnu brigu o očuvanju i zaštiti sopstvenih, kao i granica korisnica (žrtava).

Konkretni postupci za uspostavljanje i očuvanje granica u konsultatnskom odnosu su: prezentovanje mogućnosti i ograničenja konsultantskog rada, uspostavljanje dogovora u vezi sa dinamikom i trajanjem razgovora/ intervencija (osim u slučajevima hitnih intervencija), uvažavanje korisnica kao ravnopravnih partnerki u zajedničkom radu na prevazilaženju traumatskih iskustava, poštovanje autonomije korisnica da donose odluke samostalno i nenametanje rešenja i saveta. Angažovanje u pronalaženju alternativa u različitim situacijama i fazama podrške korisnicama.

Supervizija i intravizija – organizovana podrška konsultantkinjama i aktivistkinjama u radu sa korisnicama

Do sada je bilo riječi o **superviziji** kao najefikasnijoj formi podrške u konsultativnom radu. Međutim, u situacijama kada zbog nedostatka resursa ili drugih razloge nije moguće organizirati kontinuiranu superviziju sa eksternom supervizorkom, predlaže se forma grupnog rada - intravizija.

Intravizija predstavlja podržavajuću grupu konsultantkinja (koleginica) koja se okuplja u određeno vrijeme i u određenom periodu trajanja, što je razlikuje od timske razmjene na sastancima i uobičajenih *ad hoc* razmjena u toku ili posle radnog vremena. Ova grupa nema supervizorku koji je vodi, već logistički dio vode članice grupe, po dogovoru i one se mogu mijenjati u toj ulozi. Intravizijska grupa ima za cilj da stvori siguran i dobronamjeran prostor za diskusiju o zajedničkom radu sa korisnicama i pronalaženje najboljih rješenja, ali i za emocionalnu podršku za rad konsultantkinja / aktivistkinja sa ranjivim ženama i prevladavanje kompleksnih osjećanja koja mogu da se jave u tom radu. **U tom smislu intravizija ima gotovo istovjetne ciljeve kao i supervizija.**

Intravizijska grupa treba da se odvija u okviru pravila povjerljivosti, kao i individualna ili grupna supervizija, što praktično znači da se sadržaji iznijeti u toku intravizijske grupe (mišljenja, osjećanja, dileme) ne dijele van pomenute intravizijske grupe.

²³ P.Ogden u: Edita Ostojić i dr: „Priručnik za pomagače i pomagačice koji rade sa žrtvama i preživjelima nasilja”, treće izdanje, Medica – Infoteka, Zenica, 2003, str 119

PRILOG 3

SUPERVIZIJSKI PROTOKOL

Ime konsultantkinje	
Ime supervizorke	

Datum razgovora Broj protokola	
Prikaz razgovora	
Intervencija konsultantkinje	
Bilješke i lične refleksije konsultantkinje	

PSIHODRAMSKA TERAPIJA
Primjena u oblasti supervizije u konsultativnom radu sa osobama
koje su preživjele traumu,
u psihološkom savjetovanju i psihoterapiji.

Psihodrama je metoda grupne psihoterapije koja se razvija više od jednog vijeka. Osnivač psihodrame je bečki psihijatar Jakob Levi Moreno koji je i utemeljitelj grupne psihoterapije i osnivač sociometrijskog pristupa.

Psihodrama je akciona metoda jer se većina njenih tehnika bazira na akciji. U svojoj suštini psihodrama je egzistencijalistička terapija. To je terapija koja posmatra ljudsko biće u cjelini i gaji vjeru u njegove zdrave potencijale. Zasniva se na sposobnosti čovjeka za igru, na njegovoj spontanosti i kreativnosti kao univerzalnim ljudskim potencijalima. Realizuje se u grupi gde grupa postaje mjesto na kome se uspostavljaju kvalitetne interpersonalne relacije. Zato je psihodrama i interpersonalna terapija.

Psihodrama se primjenjuje sa različitim dijagnostičkim kategorijama, kao princip liječenja koristi se u tretmanu neurotičnih, psihotičnih i granično organizovanih klijenata. Sa zdravim ljudima psihodrama može da se koristi kao sredstvo koje olakšava razvoj i rast ličnosti i njenih potencijala. Obzirom da se bazira na univerzalnim svojstvima čovjeka, psihodrama ne postavlja pretjerano ograničavajuće uslove za uključivanje klijenata u terapijski proces. Tako se ona može primijeniti u radu sa velikim dijelom populacije, pored navedenih dijagnostičkih grupa, može se uspešno primijeniti i u tretmanu osoba sa invaliditetom, lica sa posljedicama traumatskih iskustava (seksualno i fizički zlostavljanima, žrtvama rata itd.), lica sa bolestima zavisnosti, djece na ranim uzrastima ili tretmanu starih. Ova prilagodljivost psihodramskog pristupa je prednost u odnosu na psihoterapijske pravce koji pretpostavljaju veći broj ograničavajućih kriterijuma da bi se klijent mogao podvrgnuti tretmanu i na taj način isključuju ogroman broj onih kojima je pomoć potrebna.

Obzirom da se bazira na akciji i da uljučuje verbalni i neverbalni nivo funkcionisanja **psihodrama predstavlja moćno terapijsko sredstvo**. Međutim, psihodrama ne nudi samo mogućnost da saznamo i istražimo ono što nas je omelo u razvoju, a što se krije u našoj prošlosti i iskustvima. Ona nam omogućava **da otkrijemo svoje prisutne sposobnosti i kapacitet koje nedovoljno koristimo**. Isto tako, daje nam mogućnost da isprobavamo ili vježbamo, da se pripremamo za budućnost.

Psihodrama širi repertoar čovjekovih životnih uloga, i na taj način omogućava mu da se realizuje na različitim životnim poljima. Ona omogućava čovjeku bolje razumijevanje svojih potreba i ponašanja kao i njihovu korekciju. Zatim, obezbjeđuje korigovanje emocionalnog iskustva i razumijevanje interpersonalnih relacija, i na osnovu toga uspostavljanje kvalitetnijih međuljudskih odnosa.

Psihodrama i njena verzija **sociodrama** (gde je protragista određena grupa) su moćne forme za različite intervencije u kriznim društvenim situacijama (elemntarne nepogode, kolektivne traume i dr.). Mogućnost da se kroz **sociodramsku akciju** vođenu od strane edukovanih psihodramskih terapeutkinja/terapeuta sagledaju krizni društveni momenti, kompleksnost interpersonalnog, relacija pojedinca i društva, omogućava povratak porast *spontanosti* kao

važnog ljudskog kapaciteta. Spontanost, *kao nov odgovor na staru situaciju i adekvatan odgovor na nova dešavanja*, je neophodan uslov da bi se na kreativan način nalazila rješenja, a pojedincu i grupi (društvu) omogućilo zacijeljenje i dalji prosperitet.

Elementi psihodramske teorije i prakse su primjenjivi u oblasti obrazovanja – formalnog i neformalnog. Takođe, u kreativnom radu sa djecom i odraslima. **Posebna primjena je u oblasti supervizije u konsultativnom radu sa ranjivim osobama, psihološkom savjetovanju i psihoterapiji.** Važno je napomenuti, da psihodramu moraju primjenjivati licencirani psihodramski terapeuti/kinje, kako ne bi došlo do retraumatizacije učesnika, a posebno vulnerabilnih osoba.

Institut za psihodramu osnovan je 2005. godine u Beogradu, Srbija. Više o psihodramskoj terapiji i edukaciji pročitajte na www.ip.org.rs

Smjernice su proizvedene uz finansijsku pomoć Evropske unije, kroz projekat "Zaustavljanje nasilja nad ženama na Zapadnom Balkanu i u Turskoj: "Primjena zakona, mijenjanje stavova", koje sprovode Kancelarija Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) u Crnoj Gori i Agencija Ujedinjenih nacija za osnaživanje žena i rodnu ravnopravnost (UN WOMEN). Sadržaj ovih amjernica je isključiva odgovornost NVO Sigurna ženska kuća i ne predstavlja nužno stavove Evropske unije, UN WOMEN ili UNDP.

Reference

S.Bratina, S. Opačić: „Supervizija, subjektivno blagostanje i mentalno zdravlje terapeuta” Objavljeno u: Savremeni trendovi u psihologiji, 2013, Novi Sad: Filozofski fakultet

T.Vujović, „Uticaj pandemije COVID 2019 na nasilje u porodici“, Sociološka luča, 2020.
https://www.socioloskaluca.ucg.ac.me/img/arhiva/PDF2020_2/Vujovic.pdf

Autonomni ženski centar, Program razvoja dobrih praksi u oblasti nasilja u porodici: Rad sa ženama žrtvama nasilja, priručnik; pripremila Ivana Slavkovic, Beograd 2009

Edita Ostojić i dr: „Priručnik za pomagače i pomagačice koji rade sa žrtvama i preživjelima nasilja”, treće izdanje, Medica – Infoteka, Zenica, 2003.

G. Mueller i E- Ostojić „Vratiti svoje Vratiti svoju djelotvornost i samopoštovanje" - Terapija traume metodom psihodrame, Centar za edukaciju, terapiju i rekreaciju , Kuća "SEKA" Goražde, 2011.

Dž. L. Herman „ Trauma i oporavak – struktura traumatskog doživljaja“, Psihopolis, 2010.

Besel Van der Kolk, "Telo sve beleži – mozak um i telo u isceljenju traume", Mozaik, 2021.

B.Slavkovic,T.Ignjatovic,Dj.Alempijevic,
D.Malbasa, „Silovanje je zlocin, prirucnik za sve zene koje su prezivele nasilje, za sve one koje/ koji mogu biti podrška, ali i za sve druge zene“, Trece dopunjeno i izmenjeno izdanje, Autonomni zenski centar, 2022.

<http://womenngo.org.rs/publikacije/publikacije-o-nasilju/1853-silovanje-je-zlocin-2022>

T.Ignjatović, Nasilje prema ženama u intimnim partnerskom odnosu: model koordinirane zajednice, Rekonstrukcija ženski fond, 2011.

ASTRA (grupa autorki/autora), Trgovina ljudima - Trauma i psihoterapija, zbornik radova, izdavač ASTRA – Anti Trafficking Action. 2013
<https://drive.google.com/file/d/1YKZc57hqaZyk5AU7fDjqlxxKqIT6YpCP/view>

I.Cerović, Lj. Marković „Priručnik za postupanje sa decom u krivičnom postupku“, ASTRA,2023.
<https://drive.google.com/file/d/1glejPM3s3PBuUIInae3n92T AGXgUgZDg/view>

I.Cerovic, J.Jaćimović, „Namenjeno izuzetnoj deci koja svedoče u sudu / tužilaštvu“, ASTRA, UNICEF, 2023

